

ТЕКСТ, ІНТЕРТЕКСТ ТА ГІПЕРТЕКСТ – ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ

Галина Драпак

Асистент, кафедра іноземних мов,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
(УКРАЇНА), 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса 2, e-mail: ghromjak@gmail.com
UDC: 82 (821.111. (73))

ABSTRACT

Halyna Drapak. Text, Intertext and Hypertext: Points of Intersection

The author of the article examines the hypertext and its specific features. Special attention is drawn to the ideas of intertextuality, main concepts of which mostly determine the nature of the hypertext. Works of such literary critics as U. Eco, R. Barthes and J. Kristeva are taken into consideration.

Key words: hypertext, intertextuality, electronic literature, center, linearity, digital information technology.

Предметом даного дослідження є гіпертекстуальність та її іманентні риси. Окрема увага звертається на ідеї інтертекстуальності, висловлені у працях У.Еко, Р.Барта та Ю. Крістевої, принципи якої багато в чому визначають природу гіпертексту.

Ключові слова: гіпертекст, інтертекстуальність, електронна література, центр, лінійність, цифрові інформаційні технології.

Стрімкий технічний поступ спричинює виникнення нових можливостей та засобів передачі інформації. Перехід від рукопису до друкування, від німого кіно до 3D і 5D форматів засвідчує той факт, що змінюється не лише спосіб транслявання інформації, а й її форма та зміст. Дж. Лендов стверджує, що через кілька років друкована книжка стане таким же екзотичним об'єктом, яким є манускрипт для нас сьогодні. Такі переваги електронного тексту як адаптабельність, швидка поширюваність та економічність уже стали причинами того, що більшість інформації нашого часу є віртуальною. Той факт, що велика частка текстів в Інтернет мережі загальнодоступна для користувачів із різних куточків світу, також сприяє їхній усе більшій популярності. Незважаючи на те, що друковані тексти з кожним роком поступаються місцем електронним, і останні мають щоразу ширшу читацьку аудиторію, все ж є не мала кількість й тих, хто з розпачем дивиться на «відмирання індустрії друкарства». Література віртуального простору займає значну частину сучасної художньої словесності, її формати щоразу змінюються і вдосконалюються, зачаровуючи людський розум несподіваними поворотами у стилі, сюжеті та техніці реалізації.

Ера інформаційних технологій, стверджує Дж. Лендов, розпочалася тисячоліття тому, а саме з виникненням людської мови. Мова дала можливість формувати колективну пам'ять, що своєю чергою сприяло культурному поступу людства. «На відміну від біологічного чи дарвінівського розвитку, така культурна зміна дозволила групам людей акумулювати знання і практику, а тоді передавати їх наступним поколінням; письмо функціонує як індивідуальна простетична пам'ять, яка своєю чергою створює простетичну групу чи колективну пам'ять» [9, с. 30]. Письмо, як найбільш важлива інформаційна технологія після мови, відкрило нові горизонти комунікації, що були неможливі у контексті усної культури. Воно (письмо) створило умови для асинхронної комунікації, що трапляється будь-коли і не вимагає фізичної присутності обох мовців. Як зазначає М. Маклюєн у праці «Галактика Гуттенберга» [10] письмо, книгодрукування, кіно та відео – форми асинхронної комунікації, що дозволяють рефлексування, абстракцію та форми мислення, які не існували в усній культурі. «З виникненням письма та книгодрукування інформаційна технологія зосередилася

лася на проблемі створення та розповсюдження сталих, незмінних мовних записів» [9, с. 32]. Друкування уможливило тиражування одного й того ж тексту, а також обмін між читачами, що належать до різних часів та просторів. Окрім того винахід Гуттенберга «забезпечив умови для розвитку гуманістичної та природничої науки, що залежить від покликання на окремі деталі індивідуальних текстів та їхнього обговорення» [9, с. 33]. Фіксований багатотиражний текст, породжений технологією друкування, суттєво вплинув на стан сучасної літератури, науки та освіти.

Виникнення цифрових інформаційних технологій, що припадає на час створення першого електронного цифрового комп'ютера, наступна важлива віха ери технології. Відбувся перехід від письма як фізичних значків на фізичній поверхні до електронного коду. Ж. Бодріяр [2] назвав це зсувом з тактильного до цифрового. Найважливіша зміна, що мала місце у його (зсуву) контексті полягає у переході від «твердого» друкованого тексту до «м'якого» комп'ютерного тобто віртуального тексту. Марі-Лаур Райєн резюмує, що віртуальне «веде від тут і тепер, одиничного, спільного для всіх та втіленого у тверду форму до позачасового, абстрактного, загального, множинного, багатоманітного, повторюваного, всюдисущого та морфологічно флюїдного» [10, с. 37]. Варіативність комп'ютерного тексту реалізується зокрема через здатність користувача змінювати його окремі коди як, наприклад, шрифт, графічний дизайн, колір сторінки та ін. Цифровий текст не залежить від місця нашого перебування, оскільки має дисперсивну природу. Його можна копіювати, переносити не змінюючи якості чи інших характеристик. Водночас дослідники гіпертекстуальності (К. Гайлз, Дж. Лендов, Н. Россітер) підкреслюють взаємозв'язок між віртуальністю та матеріальним світом. Попри те, що комп'ютерні тексти є віртуальними, читачі, які сприймають їх, фізично існують, а отже, впливають на навколишній фізичний світ. Транслювання, що настало з розвитком комп'ютерної галузі, дало можливість замінити традиційні матеріальні засоби передачі та збереження інформації, зокрема такі, як політична риторика, релігія, література та історія, новими віртуальними формами.

Електронна література не народилася *ex nihilo*. Її перші зразки мають сильну прив'язку до ідеї друкованої книжки. Зокрема, це розуміння екрану як сторінки, а натискання мишкою чи іншим засобом – як перегортання аркуша. Функціональність, навігація та дизайн перших електронних текстів нагадували друковані. Гіпертекст ґрунтується на принципах системи інтертекстуальності. Дж. Лендов стверджує, що будь-який текст імпліцитно є гіпертекстом у неелектронній формі. Інтертекстуальність, у координатах якої текст розглядається у співвідношенні до систем сигніфікованих практик, зміщує увагу з автора/твору/традиції на текст/дискурс/культуру. Таким чином текст звільняється від соціологічної чи історичної обумовленості.

Спадщина структуралістів та постструктуралістів корелює з основними ідеями творців віртуальної словесності. Підходи до розуміння тексту та його природи, вербалізовані зокрема у працях Ж. Дерріда [3], У. Еко [4], Ю. Крістевой [5] та Р. Барта [1], зосереджені на тому, що слід відійти від ідей центру, маргінесу, ієрархії та лінеарності, а натомість замінити їх множинною лінеарністю, вузлами перетину, зв'язками та мережами, цілком виражають сутність віртуального тексту. Р. Барт у праці «S/Z» описує ідеальну текстуальність, що цілком відповідає сучасному комп'ютерному гіпертексту – «тексту, що скомпонований з блоків слів (образів), які поєднані між собою множинними зв'язками, ланцюжками чи стежками у відкритій, постійно незакінченій текстуальності, описаній у термінах зв'язок, вузол, мережа, павутина чи стежка» [9, с. 2]. За Р. Бартом в ідеальному тексті «багато мереж, які взаємодіють... такий текст не має початку та реверсний за своєю природою; ми отримуємо доступ до нього через кілька входів, жоден з яких не може вважатися головним; коди, які він включає, поширюються аж поки сягне око, вони невизначені...; системи значення панують над множинністю цього тексту, але їхня кількість нескінченна та ґрунтується на неохопності мови» [1, с. 5-6]. Подібно до Р. Барта М. Фуко у «Археології знання» [7] теж пропонує нове розуміння тексту, що включає множинність зв'язків: «Річ у тому, що межі книжки ніколи не окреслені достатньо чітко: поза її заголовком, поза її першими рядками та останньою крапкою, поза її внутрішньою конфігурацією та формою, яка робить її автономною, існує система посилення на інші книжки, інші тексти, інші фрази: вузол у великій мережі» [7, с. 37]. Єдність книжки завжди мінлива та відносна. Думки про текст, висловлені М. Фуко, Р. Бартом та іншими представниками структуралізму та постструктуралізму корелюють з особливостями природи гіпертексту. Ж. Дерріда часто звертався до таких

термінів, як посилення (liaisons), павутина (toile), мережа (rèseau), що безпосередньо корелюють з дискурсом гіпертекстуальності. Іманентна риса гіпертексту, як такого, що скомпонований з окремих шматків, які не прив'язані до конкретного організуючого стержня, а отже, децентралізований за своєю природою, корелює з ідеєю децентралізації у постструктуралізмі. У праці «Структура, знак і гра в дискурсі наук про людину» [3] Ж. Дерріда писав: «Справді, що видається найпривабливішим у цьому критичному дослідженні нового статусу дискурсу, так це проголошена відмова від будь-якого посилення на центр, на суб'єкта, на привілейоване посилення, на походження або на абсолютну archie (курсив в ориг. – Г. Д.)» [3, с. 617]. Вчений заперечував існування абсолютного центру чи абсолютного суб'єкта. Центр закриває гру, «він є тією точкою, де субституція змістів, елементів, термінів більше неможлива» [3, с. 617]. Така гра реалізується у парадигмі гіпертексту, де користувач має можливість сам обирати точку відліку, він не замкнений у межах централізованої структури, ієрархії чи тотальної форми. Ідея гіпертекстуальності співвідноситься і з концептом різомі, що запропонували Ф. Гваттарі та Ж. Дельоз. Різома протистоїть сталим лінійним структурам, оскільки не має ні початку, ні кінця, ні центру. Ф. Гваттарі та Ж. Дельоз виокремили наступні її характеристики: зв'язок, неоднорідність, множинність, непаралельна еволюція, картографія та декалькоманія [2]. Як бачимо, властивості, які виокремили дослідники у різомі, характерні і для гіпертекстуальності. Постструктуралістський парадигмальний зсув, що здійснив революційний переворот у людській свідомості та визначною характеристикою якого стала критика центру й лінеарності, став одним із предвісників виникнення електронного типу письма. Він засигналізував про певну обмеженість друкованої книжки, її неспроможність задовольнити естетичний смак людини електронної епохи. Гіпертекстуальність уособлює постструктуралістську ідею відкритого тексту.

Окрім ідей структуралістів та постструктуралістів про необхідність децентралізації текстової структури, про відкритість тексту та активну участь читача, які оприявнилися в гіпертекстуальному дискурсі, своєрідним попередником гіпермедійності можна вважати зображальну техніку колажу. Кубісти та дадаїсти звернувшись до неї отримали змогу «досліджувати репрезентацію та сигніфікацію через зіставлення» [9, с. 197]. Вони зображали об'єкти, яких вважали «чужинцями у світі мистецтва». На думку Г. Янсона, це допомогло їм досягти подвійного результату. По-перше, «вони (об'єкти – Г. Д.) мали бути оформлені та скомбіновані, а тоді зображені, щоб надати їм репрезентаційного значення, але водночас вони не втрачали своєї початкової ідентичності як шматки матеріалу, чужинці у світі прекрасного. Звідси їхня функція полягала в репрезентації (частина образу) та презентації (власне предмет)» [8, с. 522-523]. Гіпертекстове письмо подібне до колажу у малярстві, оскільки теж передбачає протиставлення та засвоєння всіляких контекстів. Електронні посилення заохочують користувачів думати у параметрах зв'язування та поєднання, тобто вимагають від них створення певного цілісного образу з окремих текстонів. З іншого боку, ці текстони є самостійними та відокремленими одиницями. На цьому рівні гіпертекстовий дискурс може розглядатися як колаж, ансамбль індивідуальних лексій. У будь-якій гіпертекстовій системі (Microcosm, Storyspace, Intermedia, Sepia) можна відкрити багато вікон, які одночасно відображатимуть на екрані свою форму та зміст. Така властивість гіпермедійності забезпечує візуальний ефект колажу, формат якого вимагає від читача уваги до кожного елементу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. S/Z / Барт Ролан; [пер. с фр. Г. К. Косикова и В. П. Мурат] / под ред. Г. К. Косикова. 2-е изд. испр. – М.: Эдиториал, УРСС, 2001. – 232 с.
2. Бодрийяр Ж. Симулякри і симуляція / Жан Бодрийяр; [пер. В. Ховхун]. – К.: Основи, 2004. – 230 с.
3. Дерріда Ж. Структура, знак і гра в дискусії гуманітарних наук / Дерріда Жак; [пер. Зубрицької М., Сохоцької Х.] // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2004. – С. 617 – 640.
4. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Еко Умберто; [пер. з англ. Гірняк М]. – Львів: Літопис, 2004. – 652 с.

5. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики. Кристева Юлия. [пер. з французької Г. Косикова, Б. Нарумова]. – Москва: РОССПЭН, 2004. – 553с.
6. Deleuze G. Guattari F. Rhizome: Introduction / Deleuze Gilles, Guattari Félix; [trans. Johnston John]. – Paris: Minuit, 1983. – 65 p.
7. Foucault M. The archaeology of knowledge / Foucault Michel. – NY: Harper & Row, 1976. – 245 p.
8. Janson Horst Woldemar. History of Art: Survey of Major Visual Arts from the Dawn of History to the Present Day / Janson Horst Woldemar, Dora Jane Janson. – NY: Baltimore, 1962. – 616 p.
9. Landow G. Hypertext 3.0: Critical Theory and New Media in an Era of Globalization / Landow George P. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006. – 436 p.
10. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy / McLuhan Marshall. – University of Toronto Press, 2011. – 336 p.
11. Ryan M.-L. Narrative as Virtual Reality / Ryan Marie-Laure. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1982. – 416 p.